

Ana Duša

V zagovor pravljici in njenemu spreminjanju

Otroška uprizoritev Smrčuljčica, avtoric Ane Duše in Tjaše Črnigoj, po motivih različic Trnuljčice bratov Grimm in Smrčuljčice Lee Wilcox, je doživela premiero na malem odru SNG Nova Gorica novembra 2018. Namenjena je otrokom od 5. leta naprej in jih navduši na vsaki ponovitvi. Gre za »zasukano pravljico«, ki se poigrava s pričakovanji mladih gledalcev o dejanjih kraljeviča, kraljične in vile, ki skrbi za spečo kraljično. Ko se nekega dne prikaže kraljevič, ki naj bi poljubil kraljično, se vse obrne na glavo – pravljica se prilagodi svojemu času.

Kdo je avtor pravljice?

Pravljica je nenavaden literarni žanr. V resnici na področje literature sodi samo delno, saj mora biti zato, da neko besedilo imenujemo »literarno«, to besedilo zapisano, pravljica pa je dolgo obstajala zgolj kot pripovedni žanr. Kdo je avtor pravljice, ni enostavno določiti: ker izhaja iz ljudske tradicije, kjer je »potovala od ust do ust«, lahko za to avtorstvo po eni strani rečemo, da je kolektivno, vsaka konkretna ubeseditev, naj je zapisana ali zgolj pripovedovana, pa je individualna. »Kolektivna pravljica« je sestavljena iz vseh individualnih ubeseditvev hkrati in kot takšna nima trdnega izhodišča, iz katerega bi lahko razlagali njene pomene ter z njimi stopali v dialog. Pravljični motivi in sižeji se prosto gibljejo od enega ubesedovalca do drugega in sami po sebi niso avtorski: avtorski je šele način, na katerega so ti motivi vsakokrat znova sestavljeni, opisani, komentirani, interpretirani. »Originalna« pravljica ne obstaja: posamičnim motivom in sižejem lahko sledimo zgolj prek ohranjenih zapisanih različic, iz katerih lahko na njihov razvoj sklepamo samo delno; a to so ponavadi le drobcji »osebne zgodovine« vsake pravljice, medtem ko je ustna glavnina njenih ubeseditvev za vedno izgubljena. Tudi če se najde kje kdo, ki se še spomni, kako mu je konkretno pravljico pripovedovala babica, njene ubeseditve ne bo znal ponoviti do besede natančno – pa tudi če bi jo: pravljice so mnogo starejše od vsake babice.

Pravljica je odraz družbenega konteksta

Vsako literarno delo v sebi nosi etične komponente avtorja in družbenega konteksta, v katerem je bilo napisano. Ko ga beremo, tako nujno stopamo v dialog z avtorjem, njegovim časom in njegovim razumevanjem sveta. Zgodi se lahko, da nekatera dela

sčasoma postanejo problematična, saj se družba vmes do te mere spremeni, da ne podpira več istega sistema vrednot. Takšna dela so v novih okoliščinah pogosto podvržena cenzuri (znan primer so romani Marka Twaina, ki jih zaradi pogoste uporabe besede »nigger« v ZDA umikajo s polic šolskih knjižnic). Takšno ravnanje je seveda problematično – literatura (in umetnost nasploh) obstaja tudi zato, da skozenjo spoznavamo druge kontekste – časovne, geografske, miselne, družbene. In da se v (re)interpretaciji besedila nanje odzovemo v skladu z lastnim kontekstom in prepričanji.

Interpretacija pravljice in brata Grimm

»Kolektivna pravljica« zaradi svoje narave prehajanja od enega do drugega ubesedovalca nima jasne etične podstat. Ponuja zgolj niz dogodkov, ki jih niti ne vrednoti niti ne komentira. To naredi šele vsakokratni zapisovalec oziroma pripovedovalec – podobno, kot vsakokratni režiser po svoje interpretira dramsko besedilo, ki ga postavlja na oder. Najbolj prepoznaven del evropskega pravljичnega kanona (ki je v 20. stoletju pravzaprav postal svetovni) je zbirka pravljic Bratov Grimm. Zapisovala sta jih v prvi polovici 19. stoletja, njun namen pa je bil ustvariti zbirko nemških narodnih pravljic. Čeprav ju danes poznamo kot avtorja nekaterih najbolj priljubljenih primerkov tega žanra (Rdeča kapica, Trnuljčica, Sneguljčica itn.), to ne drži: v osnovi gre za ljudska besedila, ki sta jih Grimma zapisala, pri čemer sta jih interpretirala v skladu s svojim časom in ideološko naravnostjo. Ko jih beremo, se moramo zavedati, da ne promovirajo »večnih in nespremenljivih« resnic, temveč vrednote bratov Grimm in družbenega konteksta, znotraj katerega sta delovala. Njuna zbirka je izjemna in neprecenljiva in je bolj kot karkoli drugega določila današnje razumevanje pravljice. A ko se danes lotevamo njihove (re)interpretacije, moramo do njih zavzeti kritično distanco, tako kot moramo zavzeti kritično distanco do dramskega besedila, ki se ga odločimo desetletja ali stoletja po avtorjevi smrti postaviti na oder. Sprememba je v pravljici pričakovana in nujna, vpisana je v DNK žanra, podobno kot pri dramatik. Tako kot Hamleta v sodobnem času nima smisla režirati in igrati na način, kot je to počel Shakespeare, tudi pravljice nima smisla pripovedovati tako, kot sta to počela brata Grimm. Onadva sta svojo nalogo opravila pošteno; poznala sta predhodne zapise pravljic, ki sta jih obdelovala, tudi v svojem teoretičnem delu sta te zapise komentirala in z njimi polemizirala. Vedela sta, da ne pišeta absolutne in dokončne verzije pravljic, temveč da zgolj dodajata svoj kamenček v njihov življenjski tok. Jasno jima je bilo, da je pravljica najbolj živa ravno skozi spremembo, ki jo diktirata

vsakokratni kontekst in avtorjev odziv nanj. Če bi živila danes, bi vse te pravljice zapisala drugače, tako, da bi bile v skladu z današnjim časom. Onadva sta bila tista, ki sta v pravljico o speči lepotici uvedla element prebujenja skozi kraljevičev poljub. Danes bi Trnuljčico verjetno prebudila drugače, tako kot so jo drugače prebujali avtorji tistih različic pravljice, ki so bile zapisane pred njima. Niti malo ne dvomim, da bi se strinjala s trditvijo, da je kritičen pogled na pravljico odgovornost vsakokratnega interpreta, tako do samega materiala kot tudi do potencialnega občinstva.